

SPREUKEN

Inleiding deel 1

Wijsheid als goddelijke leiding en als literair genre binnen de Bijbel.

GELEZEN UIT

Herziene Statenvertaling

BELUISTER OF BEKIJK

versvoorvers.org/spreuken/inleiding-deel-1

BELUISTER OF BEKIJK

Inhoud

1	Spreuken als Hebreeuwse wijsheidsliteratuur	2 min	4
2	Goddelijke leiding en menselijke wijsheid	3 min	5
3	Verstand naast Schrift en profetie	4 min	6
4	Leiding door de Wet en de Profeten	3 min	8
5	De wijze als betrouwbare raadgever	2 min	9
6	Wijze mannen, vrouwen en steden in Israël	3 min	10
7	Spreekwoorden van David en Achab	3 min	12
8	Spreekwoorden bij de profeten en Jezus	4 min	14
9	Wijze raadgevers aan het hof	4 min	16
10	David's lessen aan de jonge Salomo	2 min	18
11	Wat Salomo thuis over wijsheid leerde	3 min	20
12	Salomo vraagt God om wijsheid	3 min	21
13	Hebreeuwse overdrijving over uniekheid	2 min	23
14	Salomo's wijze oordeel over de baby	4 min	25

15	De omvang van Salomo's wijsheid	2 min	28
16	Salomo's liederen en kennis van de natuur	2 min	29
17	De koningin van Sjeba bezoekt Salomo	2 min	31
18	Salomo's vrouwen en zijn afval van God	3 min	32
19	Prediker als Salomo's berouwvolle getuigenis	3 min	34
20	Het spreekwoord als literaire vorm	2 min	35
21	Kenmerken van Hebreeuwse poëzie	5 min	36
22	Gelijkenissen en fabels	3 min	38
23	Raadsels en getallenspreuken	2 min	40
24	Acrostische gedichten en liederen	1 min	41
25	Overzicht van de wijsheidsboeken	2 min	42
	Om verder te lezen		42

1

Spreuken als Hebreeuwse wijsheidsliteratuur

Spreuken is het soort boek dat niet werkelijk één thema of één gedachtegang helemaal volgt, maar een verzameling uitspraken is. Het doet misschien denken aan zoiets als Poor Richard's Almanac. De Hebreeënen hadden werkelijk waardering voor wat zij wijsheidsspreuken noemden, en sommige Bijbelboeken zijn volledig gewijd aan wat wij wijsheid noemen.

We weten wat wijsheid betekent, of dat denken we tenminste. We hebben het woord in elk geval in onze taal en we spreken erover dat iemand wijs is of wijsheid bezit. Toch heeft het woord wijsheid bijna een vaktechnische betekenis wanneer het wordt toegepast op de wijsheidsliteratuur van de Hebreeënen. Spreuken is een uitstekend voorbeeld van wat wijsheidsliteratuur wordt genoemd, maar er zijn andere voorbeelden. Het boek Job, dat we vorig jaar tijdens onze vorige school hebben behandeld, wordt als wijsheidsliteratuur beschouwd. Hoewel het boek als een verhaal geldt, is slechts een deel ervan verhalend. De eerste twee hoofdstukken en het laatste hoofdstuk vormen het verhalende kader. De ongeveer veertig hoofdstukken daartussen bestaan volledig uit besprekingen van diepgaande filosofische vragen. Ze gaan voornamelijk over de betekenis van lijden en over de vraag wat de gerechtigheid of ongerechtigheid van een mens te maken kan hebben met hoe het hem in zijn aardse leven vergaat. Het grootste deel van het boek Job is dus wat wijsheidsliteratuur wordt genoemd, en het wordt geacht tot dat genre te behoren.

Spreuken, Prediker en zelfs Hooglied worden als wijsheidsliteratuur beschouwd. Er zijn andere boeken die niet in onze Bijbel staan, zoals Ecclesiasticus en enkele andere in de apocriefen, die eveneens voorbeelden zijn van dit soort literatuur. In de Bijbel worden verschillende wijze mannen en wijsgeren genoemd die zelf geen enkel deel van de Bijbel hebben geschreven. Toch kennen we hen, omdat de Bijbel hen noemt. We weten dat wijze mannen, of wijsheid, zeer hoog werden gewaardeerd als een aspect van wat mensen beschouwden als Gods manier om te spreken en het leven van Zijn volk te leiden.

2

Goddelijke leiding en menselijke wijsheid

Als het gaat om goddelijke leiding, denk je misschien, afhankelijk van de richting van je kerkgenootschap, dat goddelijke leiding eenvoudig een kwestie is van de Bijbel lezen en doen wat de Bijbel zegt. Zo dacht ik erover toen ik als baptist opgroeide, zonder iets te verwachten wat veel persoonlijker of meer op dat specifieke moment gericht was. Als je meer pinkstergezind of charismatisch bent, heb je misschien het idee dat je over bijna elke belangrijke beslissing die je neemt een woord van God zou moeten ontvangen, zoals een openbaring van God of een profetie van God.

De meeste christenen vallen in een van die twee categorieën. Ze zeggen óf: ‘Ik zou van God moeten horen. Ik moet van God een woord krijgen over dit of dat,’ óf ze wijzen al dat soort dingen af en zeggen: ‘Nee, wij houden ons gewoon aan de Bijbel. Volg gewoon de Bijbel.’ Ik merk dat mensen in veel gevallen in een van die uitersten terecht komen en niets weten van het midden daartussen, waar de Hebreeënen juist veel van wisten: God leidt je door wijsheid, bijna wat wij gezond verstand zouden kunnen noemen.

Dat klinkt erg ongeestelijk, maar we moeten bedenken dat God de mensen uniek binnen de dierenwereld heeft geschapen, doordat Hij ons een verstand gaf waarmee we rationeel kunnen denken. Andere dieren gedragen zich soms alsof ze rationeel zijn. Salomo verwijst bijvoorbeeld naar de wijsheid die mieren in hun gemeenschappelijke gedrag tonen. Bij andere dieren is er iets wat op wijsheid lijkt, maar dat is natuurlijk allemaal instinctief. Ze beredeneren de dingen niet. Dieren kunnen creatief lijken wanneer je kijkt hoe een bever een dam bouwt of een spin een web maakt. Het zijn werkelijk technische wonderen. Met mijn menselijke verstand zou ik het niet zo goed kunnen. Maar zij hebben geen menselijk verstand. Feitelijk hebben ze nauwelijks hersenen, behalve als centra voor hun zenuwstelsel. Ze denken niet werkelijk.

Een spin wordt geboren met de kennis om een web te maken. Hij bedenkt dat niet zelf. Een bever wordt geboren met de kennis om een dam te bouwen. Vogels weten hoe ze nesten moeten bouwen. Mieren en bijen worden in hun kolonies geboren met de kennis hoe ze zich moeten organiseren. Ze hebben dit niet zelf bedacht. Ze zijn niet wijs. Ze zijn niet rationeel.

Toen God alle dieren had gemaakt, zei Hij:

En God zei: Laten Wij mensen maken naar Ons beeld, naar Onze gelijkenis; en laten zij heersen over de vissen van de zee, over de vogels in de lucht, over het vee, over heel de aarde en over al de kruipende dieren die over de aarde kruipen! En God schiep de mens naar Zijn beeld; naar het beeld van God schiep Hij hem; mannelijk en vrouwelijk schiep Hij hen.

GENESIS 1:26-27

Hij maakte de man en de vrouw naar Zijn eigen beeld en gaf hun het vermogen om rationeel te denken, zodat ze werkelijk wijsheid konden bezitten. Ze konden dingen werkelijk doordenken. We moeten dat niet buiten beschouwing laten als een manier om de wil van God te kennen.

3

Verstand naast Schrift en profetie

Het is niet de enige manier. Als ik een beslissing moet nemen, ben ik veel blijer wanneer er daadwerkelijk een tekst in de Schrift staat die mij vertelt wat ik moet doen. Wat mij betreft, als er een woord van de Heere is, gaat dat boven alles. Ik vind het ook helemaal niet bezwaarlijk als God tot mij lijkt te spreken met een zachte, stille stem en mij op die manier duidelijke leiding geeft, of zelfs als Hij spreekt door een profetische uitspraak die iemand doet. Ik minacht die dingen absoluut niet.

Maar ik moet zeggen dat de meeste beslissingen die ik neem niet echt gebaseerd zijn op profetische woorden die mensen mij brengen. Geloof me, heel wat mensen hebben mij profetische woorden gebracht en gezegd: 'God heeft een woord voor je. Dit is het.' Ik zou zeggen dat ik negen van de tien keer betwijfel of het werkelijk van de Heere komt. Maar niet altijd. Er zijn momenten geweest waarop God mij beslist wijsheid en inzicht over een beslissing heeft gegeven, of een bepaalde vorm van bemoediging, door wat een profetisch woord leek te zijn dat iemand mij gaf. Dat wijs ik niet af. En ik zou zeker zeggen dat ontzettend veel van de beslissingen die ik heb genomen, gebaseerd zijn

geweest op de Bijbel zelf. Maar wanneer christenen van dag tot dag beslissingen moeten nemen — ‘Wat moet ik doen? Wat moet ik eten? Wat voor auto moet ik kopen? Zal ik wel of niet naar school gaan?’ — denk ik dat er vragen zijn waarop je geen antwoord zult krijgen in een Bijbelvers. Misschien krijg je er geen profetisch woord over, en ik denk niet dat het verstandig zou zijn daarop te wachten.

Ik herinner me dat een vriend die in een christelijk huis woonde mij vertelde dat daar een man woonde die ’s morgens niet ontbeet voordat hij het gevoel had dat hij een woord van de Heere had gekregen over welke ontbijtgranen hij moest eten. En dit was echt waar; het was geen grap. Ik heb meer dan één persoon ontmoet met dit soort spiritualiteit. Zij vonden dat ze echt niets konden doen voordat ze in hun geest een profetisch woord van God hadden ontvangen. Ik denk eigenlijk niet dat God het zo bedoeld heeft. Ik denk dat je dan geestelijker probeert te zijn dan de apostelen.

Wat de Bijbel aangeeft, is dat er nog een andere categorie is. Er zijn niet alleen het profetische woord en de Schriften. Er is ook iets wat God gegeven heeft en wat wijsheid heet. Wanneer we beslissingen nemen over gewone dingen, is wijsheid meestal wat God wil dat we gebruiken. We moeten dat niet als ongeestelijk beschouwen, want het is de bijzondere gave aan de mensheid die God Zelf bezit. Hij heeft die niet aan de andere delen van de schepping gegeven, maar aan ons. Het is de bedoeling dat die gebruikt wordt.

Daarom vind ik het werkelijk verschrikkelijk om te zien dat mensen hun verstand verkwisten. Vooral nu we zoveel manieren hebben waarop onze aandacht volledig kan worden opgeslokt door gedachteloze dingen, of dat nu dingen zijn die alleen maar vermaken, of doelloos wat rondzwerven op het internet, gewoon een beetje vegeteren. Ik denk dat de duivel het heel fijn vindt om te zien dat mensen het vermogen verliezen hun verstand te gebruiken. Ik denk dat veel christenen bijna het punt hebben bereikt waarop ze het enigszins ongeestelijk vinden om hun verstand te gebruiken. Ze moeten op een directere of geheimzinnigere manier door de Geest geleid worden. Daar ben ik helemaal voor. Als de Heilige Geest je op een geheimzinnige manier leidt, en als het werkelijk de Heilige Geest is, volg die leiding dan. Daar geloof ik in.

4

Leiding door de Wet en de Profeten

Maar de Hebreëen wisten dat er drie manieren waren waarop ze Gods gedachten konden leren kennen. Eén daarvan was door de Wet. In Israël waren de priesters de beheerders van de Wet. De mensen hadden thuis geen Bijbels. Ze hadden geen drukpersen. Ze konden niet ergens een Bijbel gaan kopen. Elk exemplaar van de Schrift moest met de hand worden geschreven. Dat kostte veel tijd en was erg duur. Gewoonlijk waren de enige Bijbels die er waren dus in handen van de priesters.

Leviticus 10 zegt dat de priesters het volk de Wet moesten onderwijzen. Ook Maleachi hoofdstuk 2 vertelt ons dat de mensen de Wet van de Heere uit de mond van de priester moesten zoeken, omdat ze die thuis niet in geschreven vorm tot hun beschikking hadden. Maar iedereen die zich afvroeg wat hij moest doen, kon de Wet van de Heere raadplegen. Het boek Richteren laat zelfs zien dat Israël kennelijk op die manier werd bestuurd. Wanneer mensen geschillen hadden, brachten ze die bij de richter, als er op dat moment toevallig een was. Soms waren er richters en soms niet. De richter sprak op grond van de Wet van God recht over hen.

Mozes deed dat tijdens zijn leven ook. Je herinnert je dat hij, op advies van zijn schoonvader Jethro, op verschillende niveaus ondergeschikten als rechters aanstelde. Zij vertelden de mensen op grond van de Wet van God wat het juiste was om te doen. Dat is beslist één manier waarop de Hebreëen wisten wat God wilde dat ze deden. Als het in de Wet staat, zijn alle vragen verdwenen. We weten dat die alle geschillen beslecht.

Maar veel dingen staan natuurlijk niet in de Wet geschreven. Niet alles staat erin. Zij wisten dat er ook de Profeten waren. Ze hadden de Wet en ze hadden de Profeten. In veel perioden van de geschiedenis van Israël hadden ze levende profeten. Over het algemeen waren dit mannen die tot de machthebbers spraken, al spraken ze soms ook tot het volk. Maar de machthebbers van Israël moesten regeren overeenkomstig Gods gedachten, en daarom hadden ze hofprofeten.

Helaas hadden ze gedurende sommige perioden van Israëls afval valse profeten aan het hof van de koning: profeten van Baäl en zelfs profeten die zich ten onrechte voordeden als profeten van Jehovah. Maar over het algemeen wisten ze dat ze profeten nodig hadden om de koning te onderrichten, omdat er momenten zouden zijn waarop de Wet geen specifieke instructies gaf. Hij moest weten:

Toen riep de koning van Israël de profeten bijeen, ongeveer vierhonderd man, en zei tegen hen: Zal ik tegen Ramoth in Gilead ten strijde trekken, of zal ik ervan afzien? Zij zeiden: Trek op, want de Heere zal hen in de hand van de koning geven.

1 KONINGEN 22:6

In zo'n geval lieten ze de profeten komen, die het hun konden vertellen.

5

De wijze als betrouwbare raadgever

Israël wist dat het leiding kon krijgen vanuit de wet of van de Profeten, maar het had ook de wijzen. Sommige wijzen stonden zozeer bekend om hun wijsheid dat er over hen gezegd kon worden wat er over Achitofel, de raadsman van David, werd gezegd: Achitofel om raad vragen was als het raadplegen van het woord van God. Daarmee wordt hier een door God ingegeven uitspraak bedoeld. Maar Achitofel was niet geïnspireerd. Hij was geen profeet. Hij was gewoon een bijzonder slimme man, en de mensen hadden geleerd op zijn raad te vertrouwen. Ze zeiden: „Als je iets van Achitofel hoort, is het alsof je het van God hoort.” Hoewel niet iedereen dezelfde reputatie had als Achitofel, waren er aan ieder hof veel wijzen. Iedere koning had aan zijn hof raadsliden die bekendstonden om hun wijsheid. De Joden wisten dat God op drie manieren leiding kon geven. De wet doet mij denken aan de geschreven Schrift. De Profeten doen mij denken aan de Geest van profetie: die spreekt misschien tot je hart, door iemand die profetisch tot je spreekt, of door een andere, directere en eigentijdse vorm van openbaring van God. Daarnaast kon God leiding geven door wijsheid.

Uit deze overtuiging ontstond in Israël een heel literair genre dat wijsheidsliteratuur wordt genoemd, en dat heeft zijn eigen kenmerken. Ik wil jullie een inleiding geven op de wijsheidsliteratuur voordat we naar Spreuken zelf gaan, hoewel we voorbeelden uit het boek Spreuken en uit andere wijsheidsliteratuur zullen gebruiken om onze punten duidelijk te maken.

6

Wijze mannen, vrouwen en steden in Israël

Al vroeg, nog voordat we bij de wijsheidsliteratuur zelf komen, zien we bij het lezen van de historische boeken aanwijzingen dat er in Israël mensen waren die bekendstonden als wijs en als mensen die je om raad zou vragen. In 2 Samuel, hoofdstuk 14, wilde Joab de belangen van Absalom bij koning David behartigen, maar David was boos op Absalom en wilde hem niet ontvangen. Daarom schakelde Joab een vrouw in van wie gezegd werd dat ze een wijze vrouw was, uit een stad die Tekoa heette. Ze ging naar binnen en deed op een bepaalde manier een beroep op David. Toen Joab deze specifieke aanpak wilde gebruiken om David te overtuigen, zocht hij iemand die bekendstond als een wijze vrouw.

Het waren niet alleen wijze mannen; ook wijze vrouwen waren bekend in Israël. Wanneer iemand wijs werd genoemd, was dat niet alleen zoals je misschien over iemand zou zeggen: „Dat is een behoorlijk wijs persoon.” Dit was iemand die bekendstond als iemand naar wie je toe ging voor raad, niet voor therapie. Als we over raad spreken, moeten we beseffen dat we het over advies hebben. We hebben het niet over therapie. Soms gebruiken we het woord raad of counseling voor iets wat meer op therapie lijkt. Maar zij gingen voor raad naar bepaalde personen. Die personen hadden een bepaalde reputatie.

Er is zelfs een stad in Israël die Abel heet. Die wordt genoemd in 2 Samuel 20:18. Daar staat:

Toen sprak zij: In vroeger tijden zei men gewoonlijk: Laten ze het beslist in Abel vragen. Zo handelde men een kwestie af.

2 SAMUEL 20:18

De hele stad stond erom bekend vol wijze mensen te zijn, of in elk geval een aantal vooraanstaande wijze mensen te hebben. Het was zoiets als een adviescentrum. Als je advies nodig had, ging je naar deze stad, en daar was dan iemand die je wijze raad kon geven.

We weten niet hoe dit verschijnsel in Israël is ontstaan, waarbij bepaalde personen en zelfs bepaalde plaatsen werden erkend als centra van wijsheid. Maar we zien ze al vroeg in de Bijbel.

Wanneer de Bijbel in 1 Koningen, hoofdstuk 4, spreekt over de wijsheid van Salomo, zijn rijkdom en de heerlijkheid van zijn koninkrijk, staat er in 1 Koningen 4:31 dat Salomo wijzer was dan Ethan, de Ezrahiet, Heman, Chalcol en Darda. We weten niet wie deze mannen waren, behalve dat Ethan, de Ezrahiet, naar mijn idee misschien een paar van onze Psalmen heeft geschreven. Volgens mij zijn er een paar Psalmen waar zijn naam boven staat. Maar we weten niet wie hij was, behalve dat hij wel wijs moet zijn geweest als hij een van de mensen was met wie Salomo werd vergeleken. Salomo was zelfs wijzer dan Ethan, de Ezrahiet, Heman, Chalcol en Darda.

Deze mannen zijn voor ons onbekend, behalve dat ze slim genoeg waren om als maatstaf te dienen die Salomo overtrof. Om de lat voor wijsheid hoog te leggen, waren deze mannen de norm. We weten niet wie ze waren, of ze aan de regering verbonden waren of eenvoudigweg zelfstandig raadgevers waren. Maar we kunnen zien dat er mannen waren, zelfs mannen die bij ons niet beroemd en bij ons onbekend zijn, die in Israël beroemd waren om hun wijsheid.

7

Spreekwoorden van David en Achab

Buiten onze wijsheidsliteratuur staan voorbeelden van enkele van de gevleugelde uitspraken die in Israël gangbaar waren. Eén daarvan staat in 1 Samuel, hoofdstuk 24. Dat speelt zich af wanneer David door Saul wordt achtervolgd. David heeft geweigerd Saul te doden en hij heeft een stuk van Sauls mantel afgesneden. Nu zwaait hij ermee en zegt hij tegen Saul:

U was aan mijn genade overgeleverd, maar ik heb u geen kwaad gedaan.

1 SAMUEL 24

Terwijl David Saul op een afstand toesprak, zei hij:

Zoals het oude spreekwoord zegt: Uit goddelozen komt goddeloosheid voort.

1 SAMUEL 24:14

Dat klinkt nauwelijks erg wijs. Het klinkt niet diepzinnig.

Het lijkt wel alsof mijn kind dat had kunnen bedenken. Maar denk eens na over een willekeurig spreekwoord. Hoewel het aan de oppervlakte eenvoudig lijkt, kan het een toepassing hebben waaraan je niet meteen denkt. Die toepassing ligt wel in de uitspraak besloten.

Wat David zegt, is: „Saul, jij denkt dat ik een goddeloos man ben, maar goddeloosheid komt voort uit goddeloze mensen. Ik had je kunnen doden. Dat was ik niet—”

Ik was goed. Ik had de gelegenheid om je te doden, en ik heb gedaan wat rechtvaardig was. Waarom noem je mij goddeloos?

Jij denkt dat ik goddeloos ben. Waarom is er dan geen goddeloosheid uit mij voortgekomen? Dat is wat hij zegt. En dus haalt hij dat spreekwoord aan.

Er zijn nog een aantal andere gevallen. In 1 Koningen, hoofdstuk 20, staat een ander spreekwoord dat destijds blijkbaar bekend was. In vers 11 staat: „Toen antwoordde de koning van Israël.” Dit speelt wanneer Benhadad, de Syriër, Israël aanviel en koning Achab een opschepperige dreiging van de koning van Syrië had ontvangen. Achab antwoordt:

Maar de koning van Israël antwoordde en zei: Spreek tot hem: Wie zijn wapens aangordt, moet zich niet beroemen als iemand die ze aflegt.

1 KONINGEN 20:11

Wat betekent dat? Het betekent: „Je moet de huid niet verkopen voordat de beer geschoten is.” De koning van Syrië zei: „Na deze oorlog zal er zo weinig van jullie over zijn, dat het moeilijk zal zijn om nog stukjes van jullie te vinden die groot genoeg zijn om bij elkaar te rapen. Ik zal jullie tot zulke kleine stukjes verpletteren.” Achab zei:

Laat iemand die zijn wapenrusting aantrekt niet opscheppen als iemand die hem uittrekt.

Met andere woorden: je gaat nu pas de strijd in en trekt je gevechtssuitrusting aan. Praat maar groot als je klaar bent, als je dat wilt. Wanneer je je wapenrusting uittrekt en de strijd voorbij is, kunnen we zien wie er gewonnen heeft. Dat is wat hij zegt. Hij zegt in feite hetzelfde als wat wij zouden zeggen: „Je moet de huid niet verkopen voordat de beer geschoten is”, of iets van dien aard. Blijkbaar was het een van de spreekwoorden die de Joden konden waarderen.

8

Spreekwoorden bij de profeten en Jezus

In Jeremia 31:29 staat een spreekwoord dat ook een paar keer in Ezechiël wordt herhaald, onder meer in hoofdstuk 18. Blijkbaar zeiden sommige Joden:

In die dagen zullen zij niet meer zeggen: De vaders hebben onrijpe druiven gegeten, en de tanden van de kinderen zijn stomp geworden.

JEREMIA 31:29

Wat betekent dat? Dat je tanden stomp worden, wil hier zeggen dat je zelf de onaangename gevolgen van de zure druiven ondervindt. Als je onverwacht iets ontzettend zuurs eet, reageert je hele mond daarop. Ze zeiden: „Onze vaders hebben de zure druiven gegeten, maar wij zijn degenen die een grimas trekken. Wij ondervinden de negatieve gevolgen van wat onze vaders hebben gedaan.” Dat is eigenlijk wat ze zeggen.

Natuurlijk halen zowel Jeremia als Ezechiël dat spreekwoord aan, en ze zeggen allebei dat het niet waar is. In feite zeggen ze: „Jullie lijden vanwege jullie eigen zonden, niet vanwege de zonden van jullie vaders.” Maar blijkbaar was dat een spreekwoord: „Hoe kan het dat onze vaders de zure druiven aten, maar geen grimas trokken, terwijl wij die grimas trekken?” Sommige daarvan bevatten bijna iets humoristisch.

Jezus haalde in Lukas, hoofdstuk 4, een gezegde aan toen Hij in de synagoge van Nazareth predikte. Hij zei tegen de aanwezigen:

Maar Hij zei tegen hen: U zult Mij ongetwijfeld dit spreekwoord voorhouden: Dokter, genees uzelf; alles waarvan wij gehoord hebben dat het in Kapernaüm gebeurd is, doe dat ook hier in Uw vaderstad.

LUKAS 4:23

Wat betekent dat? Het lijkt op de oude gedachte dat het gezin van de schoenmaker als enige zonder schoenen loopt. „Dokter, genees uzelf” was in feite een manier om te zeggen: „Zorg eerst voor jezelf en je familie.”

In die context zei Jezus vervolgens:

Jullie zullen vast tegen me zeggen: Dokter, genees jezelf. Doe hier in je eigen woonplaats wat we gehoord hebben dat je in Kafarnaüm hebt gedaan.

Met andere woorden: U doet wonderen en predikt in andere steden. Waarom zorgt U niet eerst voor Uw eigen familie hier thuis? Waarom doet U hier niet dezelfde dingen onder Uw eigen familie, Uw eigen buren, enzovoort? Een dokter moet zichzelf genezen, en in het verlengde daarvan degenen die dicht bij hem staan, voordat hij eropuitgaat om vreemdelingen te helpen. Zo werd dat specifieke spreekwoord gebruikt.

Jezus haalde blijkbaar nog andere spreekwoorden aan. Er staat er één in Johannes, hoofdstuk 4, waar de vrouw bij de bron de mensen uit haar dorp was gaan halen. De discipelen kwamen terug en Jezus zei:

Ik heb jullie uitgezonden om te oogsten waar anderen hebben gezaaid.

JOHANNES 4:38

Hij zegt:

Zegt u niet: Nog vier maanden, en dan komt de oogst? Zie, Ik zeg u: Sla uw ogen op en kijk naar de velden, want zij zijn al wit om te oogsten.

JOHANNES 4:35

Maar Hij zegt:

Kijk, de velden zijn rijp om geoogst te worden.

Die uitspraak, „Nog vier maanden, en dan komt de oogst”, was een spreekwoord. Het was alsof je zei: „Rome is niet in één dag gebouwd.” Als je een oogst wilt, zul je erop moeten wachten. Je zaait je zaad, en daarna moet je vier maanden wachten voordat je kunt oogsten. Dat was een gezegde. Dat was een spreekwoord. Hij zegt:

Zeggen jullie niet: Nog vier maanden, en dan komt de oogst?

Het betekent dat je op alles wat goed is zult moeten wachten. Geduld: alles komt op zijn tijd voor wie kan wachten, of hoe het ook alweer luidt.

Er zijn verschillende soorten spreekwoorden, en Jezus verwees volgens mij ook in het boek Johannes naar meer dan één spreekwoord. Maar dit zijn slechts voorbeelden van het soort spreekwoorden dat zij gebruikten. Ik houd echt van spreekwoorden. Ik houd van gezegden, niet alleen van de Bijbelse. Ik haal graag boeken met citaten in huis. Ik houd van Poor Richard's Almanac. Ik houd van geestige uitspraken van Mark Twain, Benjamin Franklin, Abraham Lincoln en anderen. Het is prachtig wanneer iemand iets werkelijk diepzinnigs kan samenvatten in een gezegde dat op veel verschillende situaties van toepassing is. Dat is wat een spreekwoord doorgaans doet.

9

Wijze raadgevers aan het hof

Ik zei al dat er niet alleen geestige uitspraken en geestige mensen waren, maar dat velen officieel als wijze raadgevers aan het hof optraden. Ik noemde Achitofel. Husai was er ook een, in 2 Samuel 17. Deze twee gaven allebei raad aan Absalom toen hij tegen David in opstand kwam. Achitofel was een geduchte tegenstander voor Husai, maar Husai was in het geheim trouw aan David. Ze gaven allebei raad aan Absalom. Achitofel gaf Absalom raad die, als die was opgevolgd, waarschijnlijk het einde van David zou hebben betekend. Husai was daar door David geïnfiltreerd. Hij was een vriend van David, maar hij deed daar nog steeds alsof hij trouw was aan de nieuwe koning, Absalom. David bad dat de raad van Husai de raad van Achitofel teniet zou kunnen doen, want Achitofel om raad vragen was als het raadplegen van een orakel

van God. Husai gaf heel listig raad die meer indruk maakte dan die van Achitofel, en daardoor kreeg David daadwerkelijk de kans om te ontsnappen. Uiteindelijk leidde die raad tot de dood van Absalom, en dat was wat Husai wilde.

Dit waren mannen die als raadgevers aan het Joodse hof verbonden waren. In Spreuken heb je ongetwijfeld het spreekwoord gehoord dat zegt:

Als er geen wijze raad is, komt een volk ten val, maar er komt verlossing door een veelheid van raadgevers.

SPREUKEN 11:14

Salomo spreekt als koning over het ontvangen van raad om beslissingen aan het hof te nemen. In een ander spreekwoord, Spreuken 20:18, zegt hij:

Plannen komen door overleg tot stand, voer daarom oorlog na rijp beraad.

SPREUKEN 20:18

Maar ik moet het hele spreekwoord opzoeken. Spreuken 20:18 zegt:

Plannen komen tot stand door overleg, en met verstandig overleg voer je oorlog.

Dit is een koning die zegt dat we raad van mensen moeten inwinnen voordat we onze strategieën bepalen en belangrijke veldtochten beginnen.

In Jeremia 18:18 wordt daadwerkelijk verwezen naar de drie bronnen die ik noemde waar mensen woorden van God vandaan kregen: uit de Wet, van de Profeten en uit wijsheid. De tegenstanders van Jeremia in Jeremia 18 zeiden dit om zijn boodschap te ontkrachten. Ze zeggen in vers 18:

Toen zeiden zij: Kom, laten we plannen tegen Jeremia bedenken. Want het onderwijs in de wet verdwijnt niet met de priester, evenmin het geven van raad met de wijze of het woord met de profeet. Kom, laten we hem treffen met de tong en laten we geen acht slaan op welke van zijn woorden dan ook.

JEREMIA 18:18

Jeremia zei in feite dat Jeruzalem verwoest zou worden en dat de leiding van God zou verdwijnen. Ze probeerden hem tegen te spreken:

Nee, dat is niet waar. De priesters die ons de wet leren, zullen de wet niet kwijtraken. De wijzen zullen hun wijsheid niet kwijtraken. De profeten zullen het woord niet kwijtraken. We zullen al die dingen voor altijd blijven houden, en dat was wat Jeremia ontkende.

Maar je ziet dat ze die drie verschillende dingen noemden die ik eerder heb genoemd. Op deze manieren waren mensen gewend van God te horen. Wijsheid van de wijzen stond op gelijke hoogte met de andere twee manieren waarop God in de juiste situaties Zijn wil aan mensen bekend kon maken.

10

Dauids lessen aan de jonge Salomo

Salomo was natuurlijk het toonbeeld van Hebreeuwse wijsheid. Volgens de Schrift gaf God hem een gave van wijsheid die groter was dan die van ieder ander mens. Al moeten we dat wel in zijn verband zien, want de Bijbel geeft niet aan dat hij altijd zo

wijs was. Hij week zelfs af van de Heere, en dat is niet wijs. Hij volgde zijn eigen spreuken, zijn eigen raad, niet op. Hoewel hij veel dingen wist, was hij niet altijd wijs genoeg om ernaar te handelen.

Maar in zijn jeugd zag en hoorde Salomo dingen waardoor hij wijsheid echt op waarde schatte, tenminste als iets om naar te streven. In Spreuken 4 vertelt hij over zijn opvoeding bij zijn vader op schoot, en daar zien we wat zijn vader David hem leerde. In Spreuken 4, de verzen 3 tot en met 9, staat:

Want ik was een zoon voor mijn vader, onervaren en een enig kind voor mijn moeder. Hij onderwees mij en zei tegen mij: Laat je hart mijn woorden vasthouden: neem mijn geboden in acht en leef. Verwerf wijsheid, verwerf inzicht, vergeet niet een van de woorden van mijn mond en wijk er niet van af. Verlaat de wijsheid niet en zij zal je bewaren, heb haar lief en zij zal je beschermen. Het beginsel van wijsheid is: verwerf wijsheid, en bij alles wat je verwerft: verwerf inzicht! Houd haar hoog en zij zal je verheffen. Zij zal jou vereren, als je haar omhelst. Zij zal je hoofd een bevallige krans geven, jou een sierlijke kroon schenken.

SPREUKEN 4:3-9

Dit is Salomo die over zijn vader David spreekt.

Dat wil zeggen: de wijsheid.

Dat wil zeggen: verhef de wijsheid.

Zo sprak David met Salomo over wijsheid. Het is dus eigenlijk niet erg verrassend dat toen God tegen Salomo, inmiddels een iets oudere jongvolwassene, zei:

Vraag maar wat je wilt, hij dacht: ik herinner me wat mijn vader zei. Hij zei:

Zorg dat je wijsheid krijgt.

Dus dat was waar hij om vroeg.

11

Wat Salomo thuis over wijsheid leerde

Ook kon Salomo, waarschijnlijk omdat hij van nature ongetwijfeld vroegrijp was, waarnemen wat er om hem heen gebeurde en daar conclusies uit trekken. Veel van zijn spreuken gaan bijvoorbeeld over het gezinsleven. Er zijn nogal wat spreuken over het tuchtigen van kinderen. Uit 1 Koningen 1:6 weten we dat hij in het gezin bij zijn vader David een duidelijk voorbeeld zag van wat er gebeurt wanneer dat wordt verwaarloosd. David had namelijk een zoon die Adonia heette. David was de koning en al zijn zonen waren prinsen. Voor het merendeel waren het een stel verwende nesten. Volgens 1 Koningen 1:6 had David Adonia nooit op enige manier terechtgewezen. Hij had zelfs nooit gezegd:

Zijn vader had hem zijn leven lang geen verwijt gemaakt door te zeggen: Waarom heb je dat gedaan? Ook was hij heel knap van gestalte. Haggith had hem gebaard, na Absalom.

1 KONINGEN 1:6

Met andere woorden, Adonia werd grootgebracht zonder ooit verantwoording te hoeven afleggen, zonder tucht en zonder onderricht van zijn vader. Hij kwam in opstand en uiteindelijk liet Salomo hem wegens opstandigheid doden. Maar vervolgens schreef Salomo een aantal spreuken over de noodzaak om kinderen op de juiste manier te tuchtigen en op te voeden. We kunnen zien dat Salomo aansporingen van zijn vader had meegekregen en dat hij binnen het gezin voorbeelden had van sommige dingen die hij waarnam. Iets later zullen we nog een ander voorbeeld bespreken dat volgens mij nogal humoristisch is. Sommige van zijn spreuken gaan over twistzieke vrouwen. Ik denk dat hij er thuis ook een paar van had. Je kunt het hun ook niet erg kwalijk nemen, wanneer ze hem moesten delen met negenennegentig andere vrouwen die binnen het gezin dezelfde positie hadden als zij.

In het Chinees is ieder karakter een woord, en veel van die karakters worden gevormd door er twee samen te voegen. Men zegt dat het Chinese karakter voor het woord dat, als ik het goed heb, ‘onmogelijk’ betekent, bestaat uit twee vrouwen onder één dak. Ze hebben werkelijk twee vrouwen met een dak erboven. Dat is het Chinese karakter voor ‘onmogelijk’. Stel je eens duizend vrouwen onder één dak voor, die allemaal de baas zijn over de keuken. Dat zou echt heel moeilijk zijn. Salomo had problemen met sommige van zijn vrouwen, maar ik durf wel te zeggen dat hij daar zelf om gevraagd had.

12

Salomo vraagt God om wijsheid

Deze vroege invloeden in Salomo's leven waren niet alleen gericht op wijsheid en op het waarderen van wijsheid. In 1 Koningen hoofdstuk 3 wordt ons ook verteld wat er met Salomo gebeurde vlak nadat hij als koning aan de macht was gekomen, na de dood van zijn vader. God ontmoette hem in Gibeon en deed hem een heel bijzonder aanbod: hij mocht vragen wat hij maar wilde. In hoofdstuk 3, vers 4, staat:

De koning ging naar Gibeon om daar te offeren, omdat de hoogte daar de belangrijkste was. Duizend brandoffers bracht Salomo op dat altaar.

1 KONINGEN 3:4

Salomo zei dat God grote goedertierenheid aan zijn vader David had bewezen, omdat David in waarheid, gerechtigheid en oprechtheid voor Hem had gewandeld. God had die goedertierenheid voortgezet door David een zoon op zijn troon te geven. Overigens was dat een grote goedheid, want in Israël was er nog nooit een koning geweest die zijn vader als koning opvolgde. Saul was de eerste koning en zijn zoon volgde hem niet op. David was de tweede koning, en nu was Salomo de eerste koning van wie gezegd kon worden dat hij erfelijk koning was. Hij was de eerste erfelijke koning. Daarom zag hij het als een unieke barmhartigheid die God aan David had bewezen door hem een erfelijke opvolger te geven.

Vers 7 zegt:

Nu dan, HEERE, mijn God! Ú hebt Uw dienaar koning gemaakt in de plaats van mijn vader David. Ík ben echter een jonge man: ik weet niet uit of in te gaan.

1 KONINGEN 3:7

Hij was een jongvolwassene, maar voelde zich nog jong en onbekwaam om een land te regeren.

Het was goed in de ogen van de Heere, dat Salomo dit gevraagd had.

1 KONINGEN 3:10

God zei tegen hem: Omdat u hierom gevraagd hebt, en niet gevraagd hebt om een lang leven voor uzelf; omdat u niet om rijkdom voor uzelf hebt gevraagd en niet om de dood van uw vijanden hebt gevraagd, maar om inzicht hebt gevraagd voor uzelf om naar rechtszaken te kunnen luisteren, zie, daarom doe Ik overeenkomstig uw woorden: zie, Ik geef u een wijs en verstandig hart, zodat uws gelijke er vóór u niet geweest is, en uws gelijke na u niet zal opstaan.

1 KONINGEN 3:11-12

Behalve dan dat er minstens Eén was Die groter was dan Salomo, volgens het getuigenis van Jezus in het Nieuwe Testament, en dat was Jezus Zelf.

En zelfs dat waar u niet om gevraagd hebt, geef Ik u: zowel rijkdom als eer, zodat niemand onder de koningen uws gelijke zal zijn, al uw dagen. En als u in Mijn wegen gaat door Mijn verordeningen en Mijn geboden in acht te nemen, zoals uw vader David gewandeld heeft, dan zal Ik uw dagen verlengen.

1 KONINGEN 3:13-14

En zo hebben we als het ware een belofte van God dat Salomo een onovertroffen wijsheid zou bezitten, groter dan die van ieder ander.

13

Hebreeuwse overdrijving over uniekheid

Dat hele idee dat niemand vóór jou of na jou ooit zo wijs zal zijn, moet ook als een Joods idioom worden opgevat. We hebben een aantal gevallen in de Bijbel waarin zoiets wordt gezegd over iets wat niet werkelijk als absoluut uniek bedoeld is. Het is een hyperbool. Zo wordt van de sprinkhanenplaag in Egypte, in Exodus hoofdstuk 9, gezegd dat het zo'n sprinkhanenplaag was dat er vóór die tijd nooit zulke sprinkhanen waren geweest en dat ze er ook daarna nooit meer zouden zijn. Dan is er in het boek Joël nog een andere sprinkhanenplaag waarover hetzelfde wordt gezegd: zo een was er niet vóór die tijd en ook niet daarna.

Wanneer er wordt gesproken alsof iets absoluut uniek is, hoeft dat niet altijd helemaal letterlijk te worden opgevat. Je moet begrijpen dat er Hebreeuwse idiomen in de Bijbel staan, en dit soort taalgebruik was daar één van. Toen Jezus in Mattheüs 24 zei:

Want dan zal er een grote verdrukking zijn, zoals er niet geweest is vanaf het begin van de wereld, tot nu toe, en zoals er ook nooit meer zijn zal.

MATTHEÛS 24:21

zou een volkomen letterlijke opvatting daarvan betekenen dat Hij het had over een periode van grote verdrukking die haar gelijke niet kende, onovertroffen en uniek was in de geschiedenis, zonder iets wat even erg was of iets dergelijks.

Maar in Ezechiël hoofdstuk 5 zei Hij precies hetzelfde over de verwoesting van Jeruzalem in 586 voor Christus door de Babyloniërs. God zei:

Ik ga in Jeruzalem iets doen zoals Ik nooit eerder heb gedaan en ook nooit meer zal doen.

EZECHIËL 5:9

Maar in het jaar 70 na Christus deed Hij dat wel. Dit is een idioom. Hij vertelt ons niet noodzakelijkerwijs dat er nooit iemand zo wijs als Salomo zou zijn. Want zoals ik al zei, Jezus kwam later en Hij was wijzer dan Salomo. Jezus noemde Zichzelf iemand die groter was dan Salomo.

Het punt is dat er in zijn eigen tijd, en waarschijnlijk gedurende het grootste deel van de geschiedenis, geen mensen waren die zoveel van dit soort wijsheid bezaten als Salomo. Hoewel die wijsheid, zoals heel duidelijk blijkt, enigszins voorwaardelijk was. Toen hij van de Heere afweek, zoals we later in zijn leven ontdekken, leek hij een aantal domme dingen te doen. Maar daar komen we op het juiste moment wel aan toe.

14

Salomo's wijze oordeel over de baby

In 1 Koningen hoofdstuk 3, vers 28, wordt zijn reputatie van wijsheid beschreven. Er staat:

En heel Israël hoorde het oordeel dat de koning geveld had, en men had ontzag voor de koning, want zij zagen dat de wijsheid van God in hem was om recht te doen.

1 KONINGEN 3:28

Dit is nadat hij de baby in tweeën had gedeeld — of had beloofd dat te doen, ermee had gedreigd — toen de twee hoeren om dezelfde baby ruzieden en allebei zeiden dat hij van hen was. Salomo zei:

En de koning zei: Snijd dat levende kind in tweeën, en geef de helft aan de één en de helft aan de ander.

1 KONINGEN 3:25

En daardoor kwam aan het licht wat er in het hart van de echte moeder leefde. Want de vrouw die niet de echte moeder was, zei:

Ja, laten we het zo doen.

Ze was niet erg slim. Mensen in dat beroep hebben meestal natuurlijk niet gestudeerd, maar ik ook niet, en ik zit niet in dat beroep.

Daardoor werd duidelijk wie de echte moeder was, want de echte moeder zei:

Maar de vrouw van wie de levende zoon was — want haar medelijden werd opgewekt vanwege haar zoon — zei tegen de koning: Och, mijn heer! Geef haar het levende kind, en dood het in geen geval. Maar de ander zei: Het zal niet voor mij en ook niet voor u zijn, snijd het doormidden.

1 KONINGEN 3:26

Salomo handelde dus heel wijs. Blijkbaar begreep hij vrouwen op dat moment in zijn leven beter dan later. Hij begreep de aard van een vrouw en een moeder.

Er staat in vers 28:

Heel Israël hoorde welk vonnis de koning had uitgesproken in deze zaak,

En heel Israël hoorde het oordeel dat de koning geveld had, en men had ontzag voor de koning, want zij zagen dat de wijsheid van God in hem was om recht te doen.

1 KONINGEN 3:28

Zo zullen we zijn wijsheid in wezen moeten zien. Het was de wijsheid van God om recht te spreken. Wat zijn persoonlijke gedrag betreft, handelde hij niet altijd zo wijs. Maar als heerser was dat waar hij werkelijk om had gevraagd.

Toen God zei:

Wat zal ik je geven?

zei hij:

Nu dan, HEERE, mijn God! Ú hebt Uw dienaar koning gemaakt in de plaats van mijn vader David. Ík ben echter een jonge man: ik weet niet uit of in te gaan. En Uw dienaar is te midden van Uw volk geplaatst, dat U verkozen hebt, een groot volk, dat vanwege de menigte niet geteld of geschat kan worden. Geef dan Uw dienaar een opmerkzaam hart, om recht te kunnen spreken over Uw volk, om met inzicht onderscheid te kunnen maken tussen goed en kwaad, want wie zou over dit machtige volk van U kunnen rechtspreken?

1 KONINGEN 3:7-9

Dus zei Hij:

God zei tegen hem: Omdat u hierom gevraagd hebt, en niet gevraagd hebt om een lang leven voor uzelf; omdat u niet om rijkdom voor uzelf hebt gevraagd en niet om de dood van uw vijanden hebt gevraagd, maar om inzicht hebt gevraagd voor uzelf om naar rechtszaken te kunnen luisteren, zie, daarom doe Ik overeenkomstig uw woorden: zie, Ik geef u een wijs en verstandig hart, zodat uws gelijke er vóór u niet geweest is, en uws gelijke na u niet zal opstaan. En zelfs dat waar u niet om gevraagd hebt, geef Ik u: zowel rijkdom als eer, zodat niemand onder de koningen uws gelijke zal zijn, al uw dagen. En als u in Mijn wegen gaat door Mijn verordeningen en Mijn geboden in acht te nemen, zoals uw vader David gewandeld heeft, dan zal Ik uw dagen verlengen.

1 KONINGEN 3:11-14

En dat was zijn probleem. Op een bepaald moment hield hij op trouw te zijn aan de Heere.

15

De omvang van Salomo's wijsheid

In hoofdstuk 4, de verzen 29 tot en met 34, krijgen we nog een beschrijving van zijn wijsheid. In 1 Koningen 4:29 staat:

God gaf Salomo wijsheid, zeer veel inzicht en groot verstand, overvloedig als het zand dat aan de oever van de zee is.

1 KONINGEN 4:29

Dat is een heel kenmerkend Hebreeuws idioom dat in het Oude Testament op allerlei manieren wordt gebruikt.

De wijsheid van Salomo was groter dan de wijsheid van alle mensen van het Oosten, en dan alle wijsheid van de Egyptenaren,

1 KONINGEN 4:30

Ook Egypte stond erom bekend wijze mannen te hebben. Trouwens, de Babyloniërs ook. Misschien herinner je je dat Nebukadnezar, toen hij een droom had gehad en er niet uitkwam, eerst zijn wijze Babylonische Chaldeeën liet komen. Toen zij hem niet konden helpen, werden Daniël en zijn vrienden erbij geroepen.

Al deze samenlevingen uit de oudheid erkenden dat ze wijze mannen nodig hadden. In elke samenleving zijn er wijze mannen geweest, en in die tijd werden zij gewaardeerd. Het zou mooi zijn als onze politici eens enkele wijze raadgevers konden vinden en af en toe werkelijk wat wijsheid zouden waarderen, in plaats van alleen maar agenda's te volgen. Het zou mooi zijn om eens raad te krijgen van iemand die weet wat er gaande is.

Er staat:

De wijsheid van Salomo was groter dan de wijsheid van alle mensen van het Oosten, en dan alle wijsheid van de Egyptenaren, ja, hij was wijzer dan alle mensen, dan Ethan, de Ezrahiet, Heman, Chalcol en Darda, de zonen van Mahol, en zijn naam was bekend bij alle heidenvolken rondom.

1 KONINGEN 4:30-31

Blijkbaar had Mahol een paar wijze zonen. Waarschijnlijk waren Heman, Chalcol en Darda allemaal zonen van Mahol. Dat is een behoorlijk wijze familie, neem ik aan.

Ook sprak hij drieduizend spreuken uit en waren er van hem duizend en vijf liederen.

1 KONINGEN 4:32

Van die spreuken hebben wij slechts een kleine selectie. In ons boek Spreuken staan bij elkaar misschien ongeveer duizend verzen, wellicht iets meer dan duizend. Maar blijkbaar waren er nog veel meer spreuken.

16

Salomo's liederen en kennis van de natuur

Van zijn liederen hebben wij er één of twee. Psalm 127 is een lied dat door Salomo is geschreven. Dat is het lied waarin kinderen een erfdeel van de Heere zijn, als pijlen in de hand van een machtig man, en waarin de man die zijn pijlkoker vol heeft, gezegend is. Dat is het lied dat begint:

Het is tevergeefs dat u vroeg opstaat, laat opblijft, brood eet waarvoor u moet zwoegen: de HEERE geeft het Zijn beminde in de slaap.

PSALMEN 127:2

Het is interessant dat Salomo dat schreef, aangezien hij na deze tijd de tempel bouwde. Maar hij schreef duizendvijf liederen. Psalm 127 is er daar één van, en we hebben het Hooglied van Salomo, dat blijkbaar zijn favoriete lied is. Want in de tekst zelf wordt het eigenlijk niet het Hooglied van Salomo genoemd. Het wordt het Lied der liederen genoemd. Het is het ultieme lied van Salomo. En zo krijg je, door daarin het beste van zijn composities te bestuderen, een indruk van zijn talenten op dat gebied.

Er staat in vers 33:

Hij sprak ook over de bomen, van de ceder, die op de Libanon groeit, tot de hysop, die uit de muur komt. Hij sprak ook over het vee, over de vogels, over de kruipende dieren en over de vissen.

1 KONINGEN 4:33

Dat wil zeggen dat hij de natuur observeerde en er waarnemingen over deed.

In het boek Spreuken hebben we enkele voorbeelden van spreuken over die dingen.

En uit alle volken kwamen er om naar de wijsheid van Salomo te luisteren, van alle koningen van de aarde die van zijn wijsheid gehoord hadden.

1 KONINGEN 4:34

17

De koningin van Sjeba bezoekt Salomo

Natuurlijk kennen we in het bijzonder het geval van de koningin van Sjeba, die blijkbaar ergens uit Zuid-Arabië kwam. Ze had over zijn wijsheid gehoord en kwam alleen maar om hem te horen spreken. Het benam haar de adem. Ze was verbaasd. Ze zei:

Zij zei tegen de koning: Het was de waarheid, wat ik in mijn land over uw woorden en over uw wijsheid gehoord heb. Maar ik geloofde die woorden niet, totdat ik kwam en mijn eigen ogen het zagen. Zie, nog niet de helft was mij verteld. U hebt wat uw wijsheid en welstand betreft het gerucht dat ik gehoord had, overtroffen.

1 KONINGEN 10:6-7

De helft die haar niet was verteld, was het gedeelte in Prediker over hoe dit alles leegte en ijdelheid is. Dat is de helft die hij haar niet vertelde. Maar ze zei:

Nog niet de helft was me verteld, en dus was ze erg onder de indruk.

Volgens de Ethiopische traditie kregen zij samen een baby, waardoor de dynastie van de Ethiopiërs ontstond. Maar dat maakt deel uit van een oude Joodse traditie, niet van de Bijbel, en het is waarschijnlijk niet waar. Er bestaan een paar interessante rabbijnse verhalen over juist die gebeurtenis, over het moment waarop ze hem kwam bezoeken en hoe hij haar verleidde, enzovoort. Het is interessant dat de rabbijnen legenden verzonnen over hoe koningen koninginnen verleidden en dat soort dingen, want Salomo had op dat gebied niet bepaald een goede reputatie hoog te houden.

In 1 Koningen, hoofdstuk 10, vers 6 tot en met 9, staat:

Zij zei tegen de koning: Het was de waarheid, wat ik in mijn land over uw woorden en over uw wijsheid gehoord heb. Maar ik geloofde die woorden niet, totdat ik kwam en mijn eigen ogen het zagen. Zie, nog niet de helft was mij verteld. U hebt wat uw wijsheid en welstand betreft het gerucht dat ik gehoord had, overtroffen. Gelukkig zijn uw mannen, gelukkig deze dienaren van u, die voortdurend in uw dienst staan en uw wijsheid horen! Geloofd zij de HEERE, uw God, Die behagen in u heeft gehad, door u op de troon van Israël te zetten! Omdat de HEERE Israël voor eeuwig liefheeft, daarom heeft Hij u tot koning aangesteld, om recht en gerechtigheid te doen.

1 KONINGEN 10:6-9

Haar verhaal wordt vooral verteld in verband met hoe onder de indruk ze van zijn wijsheid was. Natuurlijk was hij wereldberoemd, tenminste in de wereld van die tijd.

18

Salomo's vrouwen en zijn afval van God

In 1 Koningen, hoofdstuk 11, krijgen we echter de ondergang van Salomo te zien, en vrouwen waren zijn ondergang. In vers 1 van hoofdstuk 11 staat dat koning Salomo veel buitenlandse vrouwen liefhad. Het probleem met buitenlandse vrouwen was vooral hun godsdienst. Israël was Gods volk. Ze hadden een godsdienstig stelsel en een geloofsstelsel dat God hun had gegeven. Alle andere volken waren heidens. Ze aanbaden demonen. Ze noemden die goden, maar de Bijbel zegt dat ze demonen aanbaden. Het probleem was dus voor een heel groot deel dat het buitenlandse vrouwen waren.

Hij trouwde waarschijnlijk met hen omdat het in sommige gevallen ongetwijfeld politieke bondgenootschappen waren. Je ziet overal in de Schrift dat het niet ongebruikelijk is dat de zoon van het ene koninkrijk met de dochter van een ander koninkrijk trouwt. Dit leek min of meer op het sluiten van een gegarandeerd wederzijds niet-aanvalsverdrag: deze volken worden door een huwelijk met elkaar verbonden. Maar volgens mij waren er geen duizend volken in de omgeving waarmee Salomo door een huwelijk een verbintenis kon aangaan, dus hij overdreef het een beetje.

Maar er staat:

Koning Salomo had veel uitheemse vrouwen lief, en dat naast de dochter van de farao: Moabitische, Ammonitische, Edomitische, Sidonische, en Hethitische vrouwen, uit de volken waarvan de HEERE tegen de Israëlieten had gezegd: U mag niet naar hen toe gaan en zij mogen niet bij u komen. Zij zouden ongetwijfeld uw hart doen afwijken, achter hun goden aan. Aan hen hechtte Salomo zich in liefde. Hij had zevenhonderd vrouwen — vorstinnen — en driehonderd bijvrouwen. Zijn vrouwen deden zijn hart afwijken.

1 KONINGEN 11:1-3

Dus blijkbaar waren het in veel gevallen politieke huwelijken. En daarmee zijn we eigenlijk bijna aan het einde van het verhaal van Salomo zoals wij dat kennen. Later lezen we dat God hierom boos is op Salomo. Hij stuurt zelfs een profeet naar Salomo om hem te vertellen dat Hij het koninkrijk zal verdelen in de tijd van Salomo's zoon Rehabeam. Vervolgens laat God deze man Jerobeam opkomen, die zoiets is als een voorman van de bouwploeg bij de tempel, om de nieuwe koning te worden. Maar Salomo hoort ervan en probeert de man te doden. De man vlucht naar Egypte. En nadat Salomo gestorven is, wordt hij teruggeroepen om koning te worden van het noordelijke stammenverbond.

19

Prediker als Salomo's berouwvolle getuigenis

Maar waar het om gaat, is dat Salomo gewoon slecht wordt, en in de historische boeken lezen we nergens dat hij daarna weer goed wordt. We lezen nergens dat Salomo terugkeert naar God. Maar we hebben wel het boek Prediker, dat duidelijk door hem als oude man geschreven is. Hij verwijst vaak naar hoe het is om oud te zijn, vooral in Prediker hoofdstuk 12, aan het einde van het boek. Hij spoort de jonge mannen aan om verstandiger te zijn dan hij was en de Heere in hun jeugd te zoeken, zolang ze nog hun vitaliteit en kracht hebben. En als je het boek Prediker hebt gelezen, weet je dat het een verwarrend boek is. Er staan namelijk allerlei dingen in die niet waar zijn, maar ze zijn wel waar in de zin waarin ze worden gezegd. In wezen zegt hij:

In wezen zegt hij: „Ik zocht iets buiten God. Ik zocht onder de zon naar voldoening.” De uitdrukking „onder de zon” wordt wel drie dozijn keer in het boek herhaald, of zoiets.

Hij zegt: „Ik hield alleen rekening met het aardse vlak en niet met God, en zocht naar voldoening. Ik heb alles geprobeerd. Ik had al het geld van de wereld. Ik had alle vrouwen van de wereld. Ik had alle macht van de wereld. Ik kon doen wat ik maar wilde. Ik probeerde onderwijs. Ik probeerde vrouwen. Ik probeerde feesten. Ik probeerde alcohol. Ik probeerde tuinbouw. Ik probeerde muziek. Ik probeerde alles.”

En wat zegt hij keer op keer? Het was allemaal leegte, ijdelheid, als najagen van de wind. Prediker is dus als het ware zijn getuigenis. Het lijkt op wat mensen doen wanneer ze hun getuigenis geven over hoe ze gered werden. Ze zeggen: „Nou, ik gebruikte zoveel drugs en ik deed zoveel slechte dingen, en toen werd ik gered.” Prediker zegt in feite: „Dit is wat ik verkeerd deed. Ik zocht het hoogste goed van de mens zonder God. En ik maakte dit mee, ik maakte dat mee, ik redeneerde op deze manier, ik dacht op deze manier.”

Sommige dingen die hij dacht, waren niet juist. Hij geeft een getuigenis van hoezeer hij bij het verkeerde eind had, hoe verkeerd hij filosofeerde toen God niet in zijn denken aanwezig was. Maar aan het einde van het boek zegt hij: „Jonge mannen, jullie moeten God dienen.” En in de allerlaatste verzen van Prediker zegt hij:

De slotsom van al wat door u gehoord is, is dit: Vrees God, en houd u aan Zijn geboden, want dit geldt voor alle mensen. God zal namelijk elke daad in het gericht brengen, met alles wat verborgen is, hetzij goed, hetzij kwaad.

PREDIKER 12:13-14

Het lijkt er dus op dat Salomo op hoge leeftijd naar God terugkeerde, hoewel het boek Koningen ons dat niet vertelt, en dat hij veel spijt had van zijn verspilde jaren. Als we het boek Prediker niet hadden, zouden we dat niet weten. We zouden gewoon denken dat zijn laatste toestand rampzalig was.

20

Het spreekwoord als literaire vorm

Dit is dus de man die het boek Spreuken schreef, die Prediker schreef en die het Hooglied van Salomo schreef. Het is de man van wie we de wijsheid gaan lezen. Vermoedelijk schreef hij Spreuken toen het geestelijk beter met hem begon te gaan. Daarin wordt vaak verwezen naar de vreze des Heeren en dergelijke. En veel ervan is natuurlijk gewoon het soort dingen dat een wijze waarnemer zou kunnen zeggen, zelfs als hij geen gelovige was. In veel gevallen is het gewone, praktische wijsheid.

De wijsheid van de Hebreëën werd samengebald in een aantal literaire vormen, waarvan er enkele onder D in de aantekeningen staan. De eerste vorm is een spreekwoord. Wat is een spreekwoord? Het is een korte, kernachtige uitspraak, of een aforisme, waarin een algemene waarheid wordt samengevat die in heel veel verschillende situaties toegepast kan worden.

Een uitspraak wordt spreekwoordelijk. Dat betekent dat mensen haar onthouden en dat ze zich door de hele cultuur verspreidt. Mensen zeggen haar voortdurend. Ze overstijgt generaties. Ze wordt doorgegeven, omdat ze iets verwoordt wat zo universeel nuttig is om te onthouden. „Wie wat bewaart, die heeft wat.” „De appel valt niet ver van de boom.” Er zijn allerlei van zulke korte, kernachtige uitspraken die een waarneembare, universele waarheid uitdrukken. Dat is wat een spreekwoord is. Het is niet de enige vorm van samengebalde wijsheid in de wijsheidsliteratuur, maar het is er wel één. En het boek Spreuken is naar zulke uitspraken genoemd.

21

Kenmerken van Hebreeuwse poëzie

Ik moet er ook op wijzen dat de wijsheidsboeken in dichtvorm geschreven zijn. Dat is belangrijk om op te merken. Het zijn niet de enige delen van de Schrift die in dichtvorm geschreven zijn. Een enorm deel van het Oude Testament is zelfs in Hebreeuwse dichtvorm geschreven. Het boek Job is in dichtvorm geschreven, afgezien van de eerste twee hoofdstukken en de laatste paar verzen. Bijna het hele boek Job bestaat uit poëzie. Psalmen, natuurlijk het grootste boek in de Bijbel, bestaat helemaal uit poëzie. Spreuken bestaat volledig uit poëzie. Prediker is poëzie. Het Hooglied van Salomo is poëzie. En ook in de Profeten is de overgrote meerderheid van de hoofdstukken in dichtvorm geschreven.

In moderne Bijbels kun je dit zien. De King James Version laat het niet zien, omdat de tekst daarvan op een bepaalde manier is gezet. Maar in moderne Bijbels wordt Hebreeuwse poëzie anders gezet dan andere tekst. Neem bijvoorbeeld een willekeurige bladzijde uit 1 Koningen. Op een hele bladzijde staat geen poëzie. Het ziet er gewoon uit als een aaneengesloten tekstblok. Maar op elke willekeurige bladzijde in de Psalmen zie je iets anders. Het is geen aaneengesloten tekstblok. Het staat in versregels. Gewoonlijk springt de tweede regel een beetje in, of gebeurt er iets vergelijkbaars, zodat het eruitziet als een poëtische versregel. De manier waarop de tekst in moderne Bijbels is gezet, verradt het.

In bijna elke willekeurig gekozen passage in de Profeten van het Oude Testament zul je zien dat die eveneens poëzie is. Dat kun je zien aan de manier waarop de tekst is gezet. Af en toe staat er wat aaneengesloten tekst, een stuk verhalende tekst in de Profeten, maar bijna alle profetische boeken zijn poëzie, op enkele uitzonderingen na. Poëzie is dus een heel belangrijk genre binnen de Bijbelse literatuur. Het voornaamste wat je bij Hebreeuwse poëzie zult opmerken, is niet wat je bij Engelse poëzie zou opmerken. De meeste Engelse poëzie is herkenbaar aan haar rijmschema's. Bij poëzie denken wij dat ze hoort te rijmen. Sommige dichters doen geen moeite om te rijmen, maar hun werk lijkt dan op vrije jazz in de muziek. Ik neem aan dat er ook vrije jazzpoëzie bestaat die geen van de conventies van poëzie volgt. Maar in het Engels weten we dat gedichten horen te rijmen.

Dat geldt niet voor het Hebreeuws. In Hebreeuwse gedichten hoort veel herhaling voor te komen. Het voornaamste kenmerk van poëzie is dat je hetzelfde minstens twee keer zegt, soms drie of vier keer, in iets andere woorden. Ik weet niet of dit voornamelijk bedoeld is om iets te verduidelijken, of dat het gewoon een esthetische voorkeur was die zij hadden. Misschien vonden ze het aangenaam voor het oor om hetzelfde op meer dan één manier gezegd te horen worden. Maar je zult zien dat vrijwel alle Hebreeuwse poëzie uit twee- of drieregelige eenheden bestaat. Soms bestaat de uitspraak uit drie of vier delen, maar er is herhaling. Niet elke afzonderlijke versregel zal zo zijn, maar dit zal wel het meest voorkomende patroon zijn.

Soms bestaat de herhaling eruit dat precies hetzelfde een tweede keer wordt gezegd. Soms gaat het om een tegenstelling, vooral in Spreuken. Spreuken bestaan doorgaans uit twee regels, maar soms vormen die twee regels een tegenstelling. Spreuken 27:6 zegt:

Wonden door iemand die liefheeft, zijn tekenen van trouw, maar
overvloedig zijn de kussen van een hater.

SPREUKEN 27:6

Dit zijn twee kanten van hetzelfde. Als iemand je vriend is, zijn zelfs de wonden die hij je toebrengt in je voordeel. Maar als iemand je vijand is, kunnen zelfs zijn overvloedige kussen een bijbedoeling hebben, zoals toen Judas Jezus kuste. Die ogenschijnlijk

vriendschappelijke kus was bedrieglijk.

Dit is kenmerkend voor een spreuk die een tegenstelling laat zien: de wijze man is zus, maar de dwaas is anders; de ijverige man zal voorspoedig worden, terwijl de luie man in armoede zal raken. Zulke vergelijkingen en tegenstellingen zijn heel kenmerkend voor wijsheidsuitspraken. Ze komen niet in alle gevallen voor. Sommige doen dat niet, maar ze zijn allemaal poëzie.

Poëzie bestaat bijna altijd uit een of ander soort versparen. Niet elke versregel zal deel uitmaken van zo'n verspaar, maar die twee regels kunnen tweemaal hetzelfde zeggen. Of ze kunnen eerst het ene zeggen en vervolgens de keerzijde van de medaille geven: hetzelfde idee, van de andere kant bekeken. Zo wordt poëzie in het Hebreeuws geschreven. Zo zijn de Psalmen geschreven. De meeste profetische hoofdstukken zijn ook zo geschreven, en Spreuken is eveneens zo geschreven.

22

Gelijkenissen en fabels

Je hebt ook gelijkenissen of fabels. Wat is bijvoorbeeld het verschil tussen een gelijkenis en een fabel?

Een zaaier ging eropuit om zijn zaad te zaaien. En toen hij zaaide, viel het ene deel langs de weg, en het werd vertrapt en de vogels in de lucht aten het op.

LUKAS 8:5

is een gelijkenis.

Eens gingen de bomen op weg om een koning over zich te zalven. Ze zeiden tegen de olijfboom: Wees koning over ons!

RICHTEREN 9:8

is een fabel. Wat is het verschil tussen die twee? Zaaiers zaaien werkelijk zaad. Bomen gaan er niet werkelijk op uit om een koning voor zichzelf te zoeken. Een fabel is niet levensecht, zoals de fabels van Aesopus. Een ezel vond een leeuwenhuid, drapeerde die over zichzelf en ging de andere dieren schrik aanjagen, omdat hij dacht dat hij een leeuw was, totdat hij besloot te brullen. De fabels van Aesopus gaan allemaal over dingen die niet werkelijk gebeuren: dieren die praten, denken en reageren zoals mensen dat doen.

In Richteren 9 staat zo'n fabel. Die wordt verteld door een van de weinige zonen van Gideon die het hadden overleefd. Hij vertelt over bomen die eropuitgaan om een koning voor zichzelf aan te stellen. Dat is een wijsheidsuitspraak. Het is een gelijkenis, maar eigenlijk is het geen gelijkenis, omdat het niet levensecht is. Bomen doen zoiets niet, en daarom noemen we het een fabel.

Gelijkenissen zijn zoals de verhalen die Jezus vertelde. Dat zijn wijsheidsuitspraken. Jezus was een Joodse geestige man, naast het feit dat Hij Profeet, Leraar, Messias en dat alles was. In 2 Samuel 12 hebben we die beroemde gelijkenis die Nathan aan David vertelde over het schaap, nadat David met Bathseba had gezondigd en haar man had gedood. Nathan zei:

De ene man had maar één schaap, dat als een gezinslid voor hem was. Zijn rijke buurman had een hele kudde. Toen de rijke man een gast kreeg en hem eten wilde voorzetten, nam hij het enige schaap van de arme man.

2 SAMUEL 12:1-4

Wat vond David dat ze met deze man moesten doen? Als je barmhartigheid wilt, vraag je het aan de verkeerde. David was een herder. Hij riskeerde zijn leven om te voorkomen dat zijn schapen werden gestolen. Hij vocht tegen beren en leeuwen om dat te verhinderen. Voor herders is het net als met paardendieven in het Wilde Westen: ophangen is nog te goed voor ze. Als je herder bent en iemand steelt een schaap — vooral als het je enige schaap is, en al helemaal als het huisdier van je gezin is — zei David dat die man moest sterven.

Dat is een nogal vergaand vonnis voor het stelen van een schaap. Onder de wet van Mozes moet je, als je een schaap steelt, vier schapen teruggeven. Dat zei de wet. Je doodt de man niet omdat hij een schaap heeft gedood. Maar David was in hart en nieren een herder, en deze keer liet hij zijn woede beslissen. Maar het bracht David wel tot een oordeel over zijn eigen daad, want Nathan zei tegen hem:

Jij bent die man. Dat is wat jij hebt gedaan.

En jij bent die man. Je hebt zojuist je eigen doodvonnis uitgesproken. Maar God zal je niet laten sterven. Hij zal je alleen pijn doen.

23

Raadsels en getallenspreuken

Hoe dan ook, dat zijn gelijkenissen. Dat is een vorm van wijsheidsliteratuur. Er zijn raadsels. Spreuken 1:6 noemt raadsels. Een goed voorbeeld van een raadsel in de wijsheidsliteratuur staat in Richteren hoofdstuk 14, waar Simson zegt:

Hij zei tegen hen: Eten kwam uit de eter, en zoetigheid kwam uit de sterke. En drie dagen lang konden zij het raadsel niet uitleggen.

RICHTEREN 14:14

Dat is een raadsel. Het klinkt niet echt als: „Waarom stak de kip de weg over?” Maar het is een Joods soort raadsel. Het idee is: waar heb ik het hier over? Hier is het raadsel. Kun je dit oplossen? Ik geef je een stel kleren als je dit kunt oplossen. Het is een raadselachtige uitspraak waarvan de betekenis totaal niet duidelijk is. Als je erachter kunt komen wat het is, heb je het raadsel beantwoord.

Er zijn ook getallenspreuken. Spreuken 30 bevat er een heleboel. Er zijn drie dingen die mij voor een raadsel stellen; vier die ik niet kan begrijpen. En dan noemt hij er vier. Er zijn zes dingen die de Heere haat; nee, zeven zijn een gruwel. Het is alsof hij niet kan kiezen. Deze getallenspreuken — twee dingen zijn verbazingwekkend;

nee, drie — doen me een beetje denken aan Monty Python en de Spaanse Inquisitie: „Het verrassingselement, dat is ons belangrijkste punt. Nee, twee dingen.” Zo gaan deze getallenspreuken.

Het klinkt alsof de man niet kan kiezen, of alsof hij van gedachten veranderde nadat hij het eerste deel van de zin had uitgesproken en besloot zichzelf te verbeteren. Maar dit gebeurt zo consequent dat je beseft dat dit een stijlmiddel is. In wezen wordt er gezegd: „Ik ga een bepaald aantal dingen noemen, maar dit is niet het totale aantal dingen. Er zijn twee dingen — nee, drie. Twee of drie, of misschien meer. Ik zal er drie noemen. Er zijn zes dingen — nee, zeven. Ik zal er zeven opnoemen.” Maar soms geef ik je met zes of zeven niet het precieze aantal. Er kunnen er meer zijn. Het idee is: „Ik ga je dit aantal voorbeelden geven van een verschijnsel waarover ik heb nagedacht.” Zulke getallenspreuken zijn het.

24

Acrostische gedichten en liederen

Dan hebben we in de wijsheidsliteratuur natuurlijk gedichten of liederen, zoals het Lied van de Deugdzame Vrouw in Spreuken 31, van vers 10 tot het einde van het hoofdstuk. Misschien herken je het niet in je Engelse Bijbels, maar in het Hebreeuws is dat een acrostichon. Het Hebreeuwse alfabet telt 22 letters, en dat lied over de deugdzame vrouw telt 22 verzen.

Er zijn veel Psalmen die acrostichons zijn. Telkens wanneer je een Psalm met 22 verzen aantreft, is het een acrostichon. Dat betekent dat elk vers met de volgende letter van het Hebreeuwse alfabet begint. Het is gewoon iets dichterslijks wat ze deden. Ze deden dit heel graag. Er zijn Psalmen die 44 of 66 verzen lang zijn. In alle gevallen zijn het acrostichons. Als het aantal verzen deelbaar is door 22, is het een acrostichon.

Het boek Klaagliederen is in dat opzicht interessant, omdat alle vijf de hoofdstukken acrostichons zijn, maar ze verschillen in lengte. Sommige hebben één vers per letter. Sommige hebben er twee en sommige drie. In de Hebreeuwse poëzie, en in de

Hebreeuwse literatuur in het algemeen, komen zulke acrostische liederen soms voor. Spreuken 31, dat ons allemaal ongetwijfeld heel vertrouwd is, is daar een voorbeeld van.

25

Overzicht van de wijsheidsboeken

Dit is het soort materiaal dat we in het boek Spreuken en in de wijsheidsliteratuur in het algemeen in de Schrift zullen aantreffen. Ik heb gezegd dat Job een wijsheidsboek is. Het wordt bij de wijsheidsliteratuur ingedeeld. Het is duidelijk een onderzoek naar de mysterieuze wegen van God en de voorzienigheid van God, en naar de vraag waarom mensen lijden die het niet lijken te verdienen.

Ik heb Spreuken samengevat als overdenkingen over een goed geordend leven. Spreuken kijkt in wezen naar hoe het leven geleefd moet worden. Prediker bevat de afsluitende overdenkingen van een leven waarin wijsheid en ijdelheid vermengd waren. Dan zijn er fragmenten in andere canonieke boeken, kleine stukjes wijsheidsliteratuur, hier en daar spreuken, zelfs in het Nieuwe Testament. Paulus haalt er enkele aan. Jezus haalt enkele Spreuken aan, enzovoort.

Dan zijn er de apocriefe wijsheidsboeken die wij niet in onze Bijbel hebben, maar de katholieken wel. Er is Ecclesiasticus, niet te verwarren met Prediker. Het wordt ook wel de Wijsheid van Jezus Sirach genoemd. Dan is er een boek dat de Wijsheid van Salomo heet en dat de Joden hebben. Ze zijn niet werkelijk door Salomo geschreven. Daarom staan ze niet in onze Bijbel. Maar het is apocriefe literatuur. Het zijn voorbeelden van Hebreeuwse wijsheidsliteratuur.

Dat is onze inleiding tot de wijsheidsliteratuur. We zullen natuurlijk een uitvoeriger inleiding tot het boek Spreuken krijgen, maar dat zal moeten wachten tot we erop terugkomen.

Om verder te lezen

Alle bijbelteksten die in deze lezing aan bod komen, in de volgorde waarin ze gebruikt zijn.

- Genesis 1:26-27
- 1 Koningen 22:6
- 2 Samuel 20:18
- 1 Samuel 24
- 1 Samuel 24:14
- 1 Koningen 20:11
- Jeremia 31:29
- Lukas 4:23
- Johannes 4:38
- Johannes 4:35
- Spreuken 11:14
- Spreuken 20:18
- Jeremia 18:18
- Spreuken 4:3-9
- 1 Koningen 1:6
- 1 Koningen 3:4
- 1 Koningen 3:7
- 1 Koningen 3:10
- 1 Koningen 3:11-12
- 1 Koningen 3:13-14
- Mattheüs 24:21
- Ezechiël 5:9
- 1 Koningen 3:28
- 1 Koningen 3:25
- 1 Koningen 3:26
- 1 Koningen 3:7-9
- 1 Koningen 3:11-14
- 1 Koningen 4:29
- 1 Koningen 4:30
- 1 Koningen 4:30-31
- 1 Koningen 4:32
- Psalmen 127:2
- 1 Koningen 4:33
- 1 Koningen 4:34

- 1 Koningen 10:6-7
- 1 Koningen 10:6-9
- 1 Koningen 11:1-3
- Prediker 12:13-14
- Spreuken 27:6
- Lukas 8:5
- Richteren 9:8
- 2 Samuel 12:1-4
- Richteren 14:14

Lezing © Steve Gregg / The Narrow Path. Nederlandse vertaling © 2026 Vers voor Vers. De bijbeltekst in deze uitgave is ontleend aan de Bijbel in de Herziene Statenvertaling, © 2010/2016 Stichting HSV.